

1. Od centralizmu k autonómii

Vznik Československej republiky (ČSR) priniesol Slovákom po polstoročí bezohľadnej maďarizácie dovtedy nebývalý spoločenský, kultúrny a politický rozvoj. V demokratickom systéme nového štátu vyrástla početná národne uvedomelá inteligencia a zavŕšilo sa formovanie Slovákov ako moderného národa. ČSR však mala aj svoje odvrátené stránky, ktoré pražské vlády nevedeli a často ani nechceli riešiť. Hospodárske pomery na Slovensku zostávali veľmi zlé a vystaňovalecť Slovákov za prácou, ktoré bolo v percentuálnom prepočte po Íroch druhé najvyššie v Európe, pokračovalo počas celého medzivojnového obdobia.

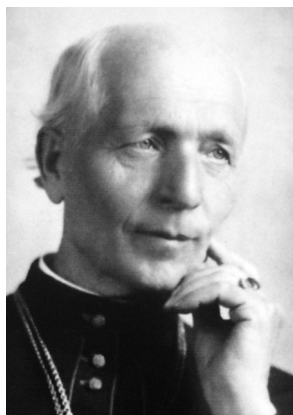
Vysokú nezamestnanosť na Slovensku zhoršovala i skutočnosť, že pracovné miesta v štátnom aparáte a vo verejnej službe dostávali prednostne Česi, a to aj v prípade, keď bol dostatok kvalifikovaných domácich uchádzačov. Obzvlášť krikľavo sa národnostná diskriminácia prejavovala v ozbrojených silách. Na začiatku roka 1938 tvorili Slováci 14 % príslušníkov čs. armády, no v jej dôstojníckom zbore mali len štvorpercentné zastúpenie. Medzi 139 čs. generálmi bol jeden jediný Slovák, Rudolf Viest. Rovnako neutešený stav vykazovalo Ministerstvo národnej obrany (MNO), kde pracovalo len deväť Slovákov. Stále väčšiu nespokojnosť vyvolával na Slovensku aj centralistický model ČSR a fikcia jednotného československého národa, ktorú až na malé výnimky presadzovala celá česká politická reprezentácia. Vďaka tomu silnelo na Slovensku autonomistické hnutie. Na jeho čele stála Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS) pod vedením ružomerského rímsko-katolíckeho farára Mons. Andreja Hlinku. Okrem nej sa za autonómiu zasadzovala len malá Slovenská národná

Štátna vlajka ČSR

Malý štátny znak ČSR

Andrej Hlinka

Edvard Beneš

Konrad Henlein

strana (SNS), zastupujúca voličov evanjelického viero-
vyznania. Hoci bola HSĽS od roku 1925 najsilnejšou po-
litickou stranou na Slovensku, na presadenie svojich
cieľov nemala v Národnom zhromaždení (čs. parlamen-
te) dostatok hlasov. Zlom nastal až v polovici tridsia-
tych rokov, keď sa s myšlienkou slovenskej samosprávy
stotožnila väčšina mladších členov celoštátnych strán.
Stúpencom decentralizácie ČSR bol i premiér prof. Mi-
lan Hodža, vôbec jediný Slovák, ktorý zastával v medzi-
vojnovom období funkciu československého minister-
ského predsedu. Vzhľadom na zblížovanie relevantných
politických síl bolo naplnenie požiadavky autonómie
Slovenska iba otázkou času. Tragickou zhodou okolnos-
tí však národná emancipácia Slovákov vrcholila v obdo-
bí narastajúceho ohrozenia ČSR zo strany nacistického
Nemecka.

Nemecký diktátor Adolf Hitler sa vôbec netajil úmy-
slom revidovať výsledky prvej svetovej vojny a vymazať
Československo z mapy Európy. Čechy a Moravu totiž
považoval za staré germánske územia, ktoré musia byť
„navrátené“ do Ríše. Mohol sa pritom opierať o podporu
nacisticky a separatisticky orientovanej Sudetonemec-
kej strany (Sudetendeutsche Partei – SDP), ktorá v roku
1935 vyhrala československé parlamentné voľby. O Slo-
vensko a Slovákov v tom čase Hitler neprejavoval žiadny
záujem. Zápisky v denníkoch ríšskeho ministra osvet
a propagandy Josepha Goebbelsa dosvedčujú, že po lik-
vidácii ČSR mal v úmysle Slovensko a Podkarpatskú Rus
prenechať Maďarom. Nacisti však chceli čo najviac osla-
biť pražskú vládu, a preto sa uchádzali o podporu slo-
venských autonomistov.

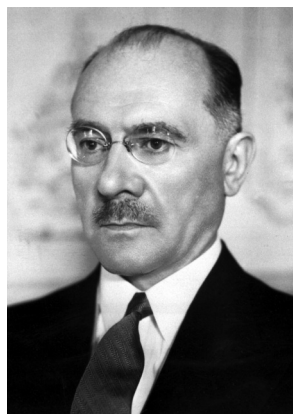
V utorok 8. februára 1938 prijal Mons. Hlinka na ru-
žomberskej fare predáka SdP Karla Hermanna Franka
a politického vodcu maďarskej menšiny Jánosa Esterhá-
zyho. Napriek neskorším tvrdeniam marxistických pub-
licistov a historikov odmietol pristúpiť na dohodu
o spoločnom postupe na pôde Národného zhromažde-
nia, aby svojej strane neznemožnil vstup do vládnej koa-
lície. Frankovi otvorene povedal, že Hitler je „kultúrna

beštia“ a nemecký národný socializmus predstavuje pre kresťanské Slovensko nepriateľnú ideológiu.

Definitívne rozhodnutie zničiť ČSR rýchlym vojenským ťažením s kódovým označením *Plán Zelený* (*Fall Grün*) prijal nacistický diktátor bezprostredne po anexii Rakúska v marci 1938. Zároveň prikázal sudetonemckým politikom, aby kládli čs. vláde nepriateľné požiadavky. Predseda SdP Konrad Henlein preto odmietol spolupracovať s premiérom Hodžom na riešení národnostnej otázky a 24. apríla 1938 vyhlásil na straníckom zjazde v Karlových Varoch program, v ktorom žiadal pre sudetských Nemcov úplnú politickú a kultúrnu autonómiu. V prípade jeho realizácie by to znamenalo, že na českom území vznikne polosamostatná nemecká provincia s nacistickým režimom.

Hodžov ministerský kabinet sa tak ocitol v nezávideniahodnej situácii. Narastajúcemu nemeckému tlaku nemohol čeliť bez diplomatickej a vojenskej pomoci západných mocností, ktoré boli garantmi čs. hraníc. Britský premiér Neville Chamberlain a jeho francúzsky náprotivok Édouard Daladier sa však za každú cenu chceli vyhnúť rozpútaniu novej celoeurópskej vojny. Vzhľadom na to neposkytli pražskej vláde žiadnu podporu. Naopak, 7. mája 1938 ju v spoločnej demarši vyzvali, aby sa dohodla so sudetskými Nemcami aj za cenu prijatia *Karlovarského programu*.

Goebbelsova propagandistická mašinéria zatiaľ stupňovala útoky proti ČSR a na verejnosť presakovali fámy o pripravovaných sabotážach, ktoré mali predchádzať nemeckému útoku. Československé spravodajské služby zároveň dostávali informácie o koncentrácii nemeckých jednotiek v Sliezsku, Sasku a severovýchodnom Bavorsku. Na základe týchto skutočností vyzval prezident republiky Edvard Beneš vládu, aby pod zámenkou udržania verejného poriadku pred obecnými (komunálnymi) voľbami povolala 20. mája 1938 do armády 176 000 záložníkov. Tento krok sa zakrátko ukázal ako kontraproduktívny. Britský a francúzsky vojenský ataše totiž na pozvanie nemeckej vlády navštívili územia

Milan Hodža

Neville Chamberlain

Édouard Daladier

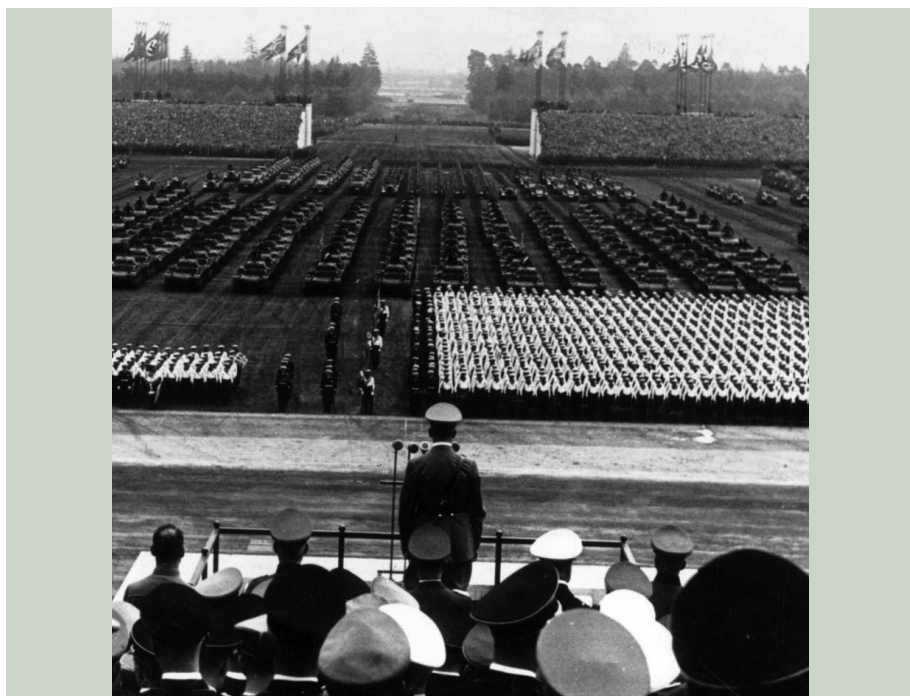

Manifestácia za autonómiu Slovenska v Bratislave 5. júna 1938

na hraniciach s ČSR, kde nespozorovali žiadne zvýšené vojenské aktivity. Dôveryhodnosť pražskej vlády v Londýne a Paríži prudko poklesla a nacistická propaganda mohla čs. prezidenta vykresliť pred celým svetom ako vojnového štváča.

Výsledky obecných volieb potvrdili vedúce postavenie HSĽS na slovenskej politickej scéne a v českých krajinách skončili drvivým víťazstvom SdP. Henlein potom oficiálne nastolil *Karlovarský program* ako základ rokovania o česko-nemeckom národnostnom vyrovnaní. Napätie v Sudeťoch sa tým ešte viac prehĺbilo. Britský premiér preto Benešovi ponúkol, že vyšle nezávislého sprostredkovateľa medzi pražskou vládou a SdP. Prezident Chamberlainov návrh akceptoval.

V stredu 3. augusta 1938 pricestoval z Londýna do Prahy lord Walter Runciman, ktorý sa netajil názorom, že chce česko-nemecký spor riešiť na základe *Karlovarského programu*. Beneš sa mu snažil kontrovať ponukou rozsiahlych ústupkov pre nemeckú menšinu. Od SdP za to požadoval, aby verejne deklarovala lojalitu čs. štátu. Henlein však britskému sprostredkovateľovi otvorene povedal, že sudetskí Nemci už nespájajú svoju budúcnosť s ČSR a navrhoval oddelenie pohraničia prostredníctvom ple-

Hitlerov prejav na X. zjazde NDSP v Norimbergu 12. septembra 1938

biscitu. Runciman mu následne položil otázku, či by túto záležitosť nemohla vyriešiť medzinárodná konferencia. Henlein súhlasil, a tým sa stala dohoda medzi pražskou vládou a SdP bezpredmetná.

Hodžov kabinet zatiaľ pripravil *Národnostný štatút*, ktorý predpokladal pomerné zastúpenie národností v štátnych službách, hospodárskom živote a školstve. Zakotvoval tiež právo používať menšinový jazyk ako úradný v obciach, kde menšina tvorí aspoň 15 % obyvateľstva. Minister-ský predseda dúfal, že tento projekt sa bude dať použiť aj na riešenie slovenskej otázky, ale vedenie HSĽS ho považovalo za nedostatočný.

Prezidentovi Benešovi bolo v tom čase zrejmé, že požiadavky ľudákov nemôže ďalej ignorovať. Už len z toho dôvodu, aby sa mu celá republika nerozsypala pod rukami. Zakázal však vláde o tejto záležitosti rokovať a vyhradil si riešenie slovenskej otázky pre seba. Pokiaľ totiž mali Slováci dostať nejakú politickú samosprávu, tak iba od neho. Rokovania medzi Benešom a delegátmi HSĽS, ktorých viedol podpredseda strany ThDr. Jozef Tiso (Mons. Andrej Hlinka 16. augusta 1938 zomrel), sa vliekli po celý september. Bolo príznačné, že prezident sa po celý čas zámerne vyhýbal slovu „autonómia“ a hovoril len o vylepšení krajinského zriadenia.

Mobilizované čs. jednotky sa presúvajú do pohraničia

Hitler sa medzitým intenzívne pripravoval na vojnu, ale čs. politici stále verili, že sa im podarí dosiahnuť v otázke Sudet kompromis. V pondelok 5. septembra 1938 zašla Hodžova vláda na samú hranicu možností a súhlasila s požiadavkami *Karlovarského programu*. Sudetskí Nemci tak v priebehu necelých piatich mesiacov získali vďaka nátlaku a vydieraniu úplnú autonómiu, o ktorú Slováci demokratickým a nenásilným spôsobom márne zápasili dve desaťročia. Pochopiteľne, pre predstaviteľov HSLS to bol obrovský šok. Dňa 11. septembra 1938 zverejnil stranícky denník *Slovák* článok Karola Sidora s príznačným názvom „I naša trpezlivosť je na konci!“, v ktorom uviedol: „Prichádza práve čas na uspokojenie požiadaviek i vyhovieť sťažnostiam všetkých národností žijúcich v republike... Nesmieme byť obídení ani my, naopak, my sme mali byť prví! Ak sa veľký národný spor Slovákov s Čechmi nezlikviduje dnes, už k tomu nedôjde. Ak sa slovenský problém nevyrieši teraz, nebude riešený nikdy viac!“

Pre Hitlera bolo akékoľvek mierové riešenie sudetskej krízy neprijateľné a prikázal Henleinovi, aby prerušil ďalšie rokovanie s Hodžovou vládou. V záverečnom prejave na X. zjazde nacistickej strany v Norimbergu 12. septembra 1938 ostro napadol čs. menšinovú politiku a obvinil prezidenta Beneša, že chce vyhladiť sudetských Nemcov. Nepokoje, ktoré následne vypukli v českom pohraničí, však čs. štátna moc rýchlo potlačila. SdP bola 16. septembra 1938 vládny nariadením rozpustená a jej predáci utiekli do Ríše.

Po stroskotaní sudetského puču Hitler vyslal do českého pohraničia ozbrojené teroristické skupiny. Západným mocnostiam súčasne nahová-

ral, že pripojením Sudet k Nemecku budú splnené všetky jeho územné požiadavky. Taliansky fašistický diktátor Benito Mussolini v tejto situácii navrhol, aby sa na sporných čs. územiach uskutočnil plebiscit. Beneš s takýmto riešením nesúhlasil. Zároveň si dobre uvedomoval, že mierovou cestou už nie je možné udržať republiku v doterajších hraniciach a v najväčšej tajnosti pripravoval plán na odstúpenie časti českého územia Nemecku.

V pondelok 19. septembra 1938 zaslali britský a francúzsky premiér Benešovi spoločnú nótu s požiadavkou, aby sa Československo v záujme zachovania mieru vzdalo pohraničných oblastí, v ktorých žilo viac ako 50 % Nemcov. Výmenou za to mali západné mocnosti oklieštenému čs. štátu garantovať nové hranice. Hodžova vláda nótu na druhý deň odmietla a navrhla predložiť územný spor s Nemeckom na medzinárodnú arbitráž. Odpoveď z Londýna a Paríža na seba nedala dlho čakať. Krátko po polnoci 21. septembra 1938 odovzdali vyslanci Veľkej Británie a Francúzska prezidentovi Benešovi ultimátum, v ktorom Chamberlain a Daladier vyjadrili nesúhlas s arbitrážou a opätovne požadovali odstúpenie Sudet. V opačnom prípade ponesie ČSR vinu za prípadnú vojnu s Nemeckom a západné mocnosti v nej zostanú neutrálne.

V tejto situácii nemohla čs. vláda počítať ani s pomocou Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR). Zmluva o priateľstve a spolupráci,

Generalita a dôstojnícky zbor čs. armády v septembri 1938			
Kategória	Hodnosť	V armáde celkovo	Z toho Slovákov
Generáli	Armádni generáli	5	–
	Divízni generáli	29	1
	Brigádni generáli	83	–
Spolu		139	1
Vyšší dôstojníci	Plukovníci	752	–
	Podplukovníci	941	2
	Majori	1 429	11
	Štábni kapitáni	2 834	61
Spolu		5 956	76
Nižší dôstojníci	Kapitáni	1 307	46
	Nadporučíci	1 517	57
	Poručíci	4 066	256
Spolu		6 890	359
V armáde celkovo		12 985	436